

Bodil Sommer (Rijksuniversiteit Gent)

LITTERATURFÖRMEDLING OCH LITTERATURFÖRMEDLARE

Jag använder här ordet 'litteratur' dels i betydelsen skönlitteratur, enligt *Svenskt litteraturllexikon* litteratur med konstnärlig hållning, och skulle jag vilja tillfoga, som är fiction, dels i betydelsen metalitteratur, det vill säga det som sägs eller skrivs om skönlitteratur.

Grundprincipen för litteraturförmedling är:

1. Kontakt med litteraturen och mottagande av litteraturen.
2. Värdering av den mottagna litteraturen och eventuell förmedling.

Denna process upprepas på olika plan och genom olika kanaler i det litterära kretsloppet.

Med exempel från förmedlingen av svensk litteratur till och i Frankrike under åren 1826-50 och 1963-86 vill jag dels konkret belysa en aspekt av litteraturförmedling -nämligen hur en litteratur kan nå ett annat land- dels jämföra strukturerna i denna process under två tidsskeden.

Marianne Ehrenström (1773-1867) publicerade 1826 i Stockholm *Notice sur la littérature et les beaux-arts en Suède*, 346 s.

Kontaktsituation: Ehrenström var hovdam hos drottning Sofia Magdalena. Hon umgicks i litterära kretsar och var nära vän till af Leopold. Kontakten med svensk litteratur var alltså given.

Förmedlarens värdering

Struktur: boken är en kulturhistoria på 346 s. varav 157 ägnas åt litteraturen. Äldre litteratur förbigås hastigt. Sedan presenteras först avlidna medlemmar av Svenska Akademien, därefter ännu levande efter hur länge de varit medlemmar -det är för övrigt inte bara författare som presenteras- och till sist resten av författarna i bokstavsordning. Det är mer personhistoria än analys av verk och litterär utveckling.

Tendens: Ehrenströms översikt präglas av hennes gustavianska sympatier, även om hon också uppskattar Tegnér. Hon kritiserar sällan, men ger mest utrymme åt författare hon tycker om.

Förmedlingens effekt: kontakten med franska läsare försvåras av utgivningsorten. Tendensen är fel i Frankrike, där man är på väg in i romantiken och strukturen gör boken svårförstålig för den som saknar förkunskaper om den litterära utvecklingen i Sverige. Förmedlingen fick ringa effekt i Frankrike.

I *le Globe* publicerades 1, 10 och 20 november 1827 tre artiklar om Sverige och svensk litteratur.

Kontaktsituation: *Le Globe* har hämtat artiklarna från *Foreign Quarterly Review*, men det tycks ha varit en artikel av Goethe i *Kunst und Alterthum* som utlöst intresset.

"Il (Goethe) entrevit l'aube d'une littérature occidentale ou européenne qui appartiendra en propre à aucun peuple mais à laquelle chaque peuple aura contribué pour sa part" (b. V:91). Genom resor, språkstudier och litterära tidskrifter kan folken mötas i poesin.

Förmedlarens värdering

tendens : tendensen är romantisk

struktur: översikt med analyser och värderingar

Förmedlingens effekt: Förmedlingsformen är bra. Fransk tidskrift med sympatier för romantisk litteratur vänder sig till en läsekrets med samma värderingar. Svensk litteratur presenteras som en del av den europeiska och alltså värd allt intresse. Negativt är att artikeln är behäftad med många fel, som dock rättas av von Beskow -som då är i Paris- i ett argstint brev. Positivt är att förmedlingen gav upphov till att den 29 november, 8 december 1827, och 22 mars 1828 infördes översättningar av Geijers *Vikingen*, *Den siste kämpan* och *Den siste skalden*. I översiktsartikeln hade just betonats att dessa dikter var värda att översättas för sin skönhet och för att de belyste "le caractère et les mœurs des nations du Nord" (b. V:91). Det här var en direkt fungerande förmedling.

I *Revue de Paris* b. 36, s. 144-168 (1832) och i boken *Littérature et voyages*, Paris, 1833, Bryssel 1834, publicerade Jean-Jacques Ampère (1800-1864) en litterär översikt under rubriken "Stockholm et Upsal", s. 144-163 (Brysselutgåvan).

Kontaktsituation: Under sin forsknings- och studieresa i Tyskland 1826, 1827 kom Ampère till Berlin, där Niebelungens samband med skandinaviska traditioner diskuterades (Galérie b II: 570). Ampère beslöt att åka till Skandinavien och utforska saken. Här reste han omkring några månader och tillbringade en månad i Stockholm i september 1827. Svenska kunde han inte, men ansåg att

det kunde han väl lära sig snabbt. Det behövdes nu inte för "les mœurs de Stockholm sont toutes françaises et la langue française y est généralement connue" (150). Ampère träffade kungen, Hammarsköld, Atterbom (155), Geijer och "plusieurs jeunes gens de l'école nouvelle" (161). Det betyder här roman-
tikens författare.

Förmedlarens värdering

struktur: först separat som artikel i en intellektuell fransk tidskrift och sedan som bok. Bokens struktur är märklig. Det är ett mellanting mellan vetenskapligt arbete, bl.a. Ampères forskning i fornnordisk litteratur och fransk medeltidslitteratur, ett kapitel om Oehlenschläger och ett om Holberg och så en reseskildring *Esquisses du Nord*. I den senare ingår den korta översikten över svensk litteratur.

tendens: romantisk, dvs. Ampère, som nästan uteslutande tog upp den gustavianska tiden och romantiken hade sympatier för den senare, därför att den var sant nationell och han lovordade att den inspirerades av den äldre skandinaviska poesis.

Förmedlingens effekt: Tendensen är riktig och formen, översikt över och analys av den samtida litterära situationen, intresserade läsarna. Att det finns faktafel visste fransmännen inte. Ampère nämner få författare och ännu färre verk, bara Geijers *Svenska historia*, Hammarskölds *Svenska vitterheten* och *Grunddragen af philosophiens historia* och *Spader Dame* som han tillskriver Hierta. Därtill *Frithjofs saga*, varur Ampère översatte större delen av Ingeborgs klagan. Man har en känsla av att översikten bygger på muntlig förmedling. Men för fransmännen som inte visste någonting om svensk litteratur gav den förklarande översikten dock ett allmänt intryck av den litterära situationen. Ampère var dessutom en känd person, umgicks med den franska romantikens författare och var en daglig gäst i Mme Récamiers salong. Förmedlingen fungerade och han omnämns länge som pionjär, när det gällde skandinavisk litteratur.

Under sin resa i Europa kom docenten i grekiska Carl August Hagberg (1810-64) 1836 till Paris.

Kontaktsituationen: I maj 1836 blev Hagberg invald som medlem och korrespondent för l'Institut historique. I juni höll han ett föredrag på institutet om svensk litteratur.

Förmedlarens värdering

struktur: ett föredrag, som sedan publicerades i *Journal de l'Institut historique* (Paris 1836, t. 4 pp. 241-247). Hagbergs föredrag är en översikt från

gustaviansk tid till hans samtid, med kortfattade karakteristiker av de litterära verken, insatta i den litterära utvecklingen.

tendens: mot tysk romantik och tyskt tänkande. Geijer och Tegnér är favoriter.

Förmedlingens effekt: föredraget uppskattades så mycket, att Hagberg ombads att hålla det en gång till. Bidraget publicerades, men blev utan inflytande. Kanske fel medium.

Xavier Marmier (1808-1892) kom liksom Ampère till Sverige via Tyskland, där han varit korrespondent för *Bibliothèque allemande/Revue Germanique* och därefter för *Revue de Paris* och *Revue de Deux Mondes*. Men till Sverige kom han som medlem i en statlig vetenskaplig expedition, en från fransk sida medveten kartläggning av Norden förr och nu. Marmiers uppdrag bestod i att studera undervisning, historia, litteratur och press i Norden. Marmier kom till Sverige fem gånger under åren 1837-1842. Han lärde sig svenska på vägen till Island, dit han dessförinnan hade rest med expeditionen. Detta bekräftas av von Beskow i ett brev till J.E. Rydqvist, "En fransysk litteratör, hr Marmier har varit här för att knyta litterära förbindelser. Inom kort tid hade han lärt sig danska och äfven något svenska. Isländska kände han förut. Han tyckes lofva något för Sveriges knappa kommunikationer med Europa". (Willers, 25). Marmier är nog i Sverige 1, 1 1/2-2 år sammanlagt framförallt 1837 och 1838.

Kontaktsituationen: fransk journalist med kunskaper i svenska som vetenskapsman i en statlig fransk expedition med uppdrag att bl.a. kartlägga svensk litteratur. Han träffar praktiskt taget alla samtida författare. Men han läste också flitigt. Redan innan han kom till Sverige läste han i Danmark Molbechs *Breve fra Sverige i Aaret 1812 Kort Udsigt over Epokerna i den Svenska National Litteraturs Historia* (MS. nr 3994, s. 93, 94). Och när han så kom till Lund 1837 skaffade han två grammatiker, Hammarskölds *Svenska vitterheten*, Wieselgrens *Sveriges sköna litteratur*, Arvidssons *Svenska fornsånger*, verk av Tegnér och Beskow etc. (MS 3898:47). Under våren 1838 lånade Marmier en rad verk av 1700- och 1800-talsförfattare (Willers: 36). Marmier hade således en förmåga både muntlig och skriftlig kontakt med litteraturen i Sverige.

Förmedlarens värdering:

struktur: Materialet publicerades i 4 former:

som tidskriftartiklar i *Revue de Paris* 1838, 1839, 1841 och i *Revue des Deux Mondes* 1837-1839

i bokform under titeln *Histoire de la littérature en Danemark et en Suède*, 1839

i bokform som antologi, *Chants populaires du Nord*, 1842

själva reseskildringen i bokform med titeln *Lettres sur le Nord*, 1840

1849 som del i den statliga Gaimardexpeditionens publikation *Voyages en Scandinavie, en Laponie, au Spitzberg et aux Féroë, Littérature scandinave* (utvidgad upplaga av utgåvan 1839).

Därtill reseskildringen, den skandinaviska historien, och om nordisk press i den statliga publikationen.

tendens: starkt romantisk både i struktur och tendens. Folkvisediktning och samtida romantisk litteratur är dominerande kvantitativt och också den gustavianska vitterheten är i möjligaste mån framställd i ett romantiskt skimmer. Att svensk litteratur var nationallitteratur, som inspirerats av folkvisor och isländsk litteratur och av naturen poängterades. Dygd, religion och rojalism är viktiga begrepp. Svenska kungar -litteraturhistorien förankrades av Marmier i historien- gjordes om möjligt till poeter. Den förövrigt faktamässigt korrekta framställningen belystes med ett tämligen stort antal vanligen prosaöversättningar av dikter.

Förmedlingens effekt: Förmedlingen sker i flera former och har rätt tendens. Det är det hittills omfångsrikaste bidraget och det viktigaste när det gäller svensk litteraturhistoria femtio år framåt i Frankrike. Marmiers umgänge var fram till 1839 romantikens författare, då han av en händelse kom in i Paris societet. Hans rojalism avlägsnade honom också från hans forna mer och mer radikala författarvänner. 1839 utnämndes han till professor i Littérature étrangère vid filosofiska fakulteten i Rennes, men trivdes inte. Under hela sitt liv var han introduktör för skandinaver i Paris.

Rosalie Du Puget föddes omkring 1795. Hennes föräldrar hade emigrerat under Franska revolutionen. Hon bodde 11 år i Sverige och hade studerat isländska och litteratur hos professor Dubb.

Kontaktsituation: given

Förmedlarens värdering

struktur: en antologi med Tegnérdikter, flera romaner, främst av Bremer. Hon översatte och utgav på eget förlag.

tendens: uppbygglig litteratur, som skulle skapa sunda ideal för medelklassens läsare.

Förmedlingseffekt: Utmärkt. Bra kontaktsituation, bra kunskaper. Tegnérantologin kom i en andra upplaga 1846, Bremerromanerna i många. Sammanlagt har hon översatt 15 verk under hela sin verksamhet. Romanutgivningen började 1844.

I *le Correspondant* publicerades under åren 1844-47 *Grannarne* och *Hemmet* som följetong efter en tysk översättning som 1845 kom i bokform. Alltså svensk litteratur via tysk översättning som fransk tidskriftsföljetong och bok.

Vi har nu sett vilka kontakt- och förmedlingsformer som finns under perioden 1826-1850. Vi skall nu se vilka skönlitterära verk som publicerades.

Totalt utgavs 13 översättningar i bokform: Marmiers antologi, 3 Tegnéröversättningar, 1 Carlén, 6 Bremer, 1 von Knorring och 1 Nicander.

Hur ser det ut under åren 1963-1986?

Under rubriken *History of Literature i Suecana Extranea* upptas under dessa år 20 titlar. 8 av dessa handlar om Strindberg, varav 1 doktorsavhandling, 3 doktorsavhandlingar med andra ämnen som utkommit i Frankrike, plus Delblancs och Boëthius (ytterligare en om Strindberg) med resumé på franska.

Det finns emellertid bara 2 litterära översikter och ingen om bara svensk litteratur.

Under rubriken *Fiction, poetry and drama* upptas 124 översättningar till franska plus detektivromaner, främst av Sjöwall/Wahlöö och av Lang. Efter Strindberg (24) är hon den mest översatta författaren. Sedan Lagerkvist 12, Bergmans filmmanus 10, Lagerlöf 7, Enqvist och Sjöwall/Wahlöö vardera 6, Sundman, Trotzig och Dagerman vardera 5, Gustafsson 4, Ekelöf 3, 6 andra författare med 2 och av övriga författare finns 1 verk översatt. Sammanlagt finns översättningar av 54 författare.

Den äldre litteraturen representeras av Swedenborg, Almqvist, Strindberg, Fröding, Lagerlöf och Söderberg, 30- och 40-tals litteraturen av Martinson, Lo-Johansson, Moberg, Kjellgren, Ekelöf och Dagerman. Resten av den översatta litteraturen är från 50-80-talen.

Nya genrer som filmmanus, deckare och science fiction har tillkommit. Med lyrik och dramatik (utom Strindberg) är det tunnsått, även om det därtill kommer 8 antologier med övervägande lyrik. Men klart dominerande är romanöversättningarna - en trend, som vi sett växte fram under åren 1845-50.

Det finns självfallet många översättare och hur de kommit i kontakt med svensk litteratur kan bara personintervjuer ge svar på. Men vi kan konstatera att en del översättningar -men inte så många- gjorts av universitetsprofessorer, att en av de flitigaste översättarna är C.G. Bjurström -vår tids Marmier i Paris- med 21 översättningar dock i samarbete med någon med franska som modersmål. Fransk-svenskt samarbete förekommer förövrigt i ett 50-tal fall.

Översättningar via ett annat språk är *Doktor Glas* från danska, och böcker av Sjöwall/Wahlöö och Lundwall från amerikanska.

Jag skall nu sammanfatta min lilla undersökning.

Under perioden 1826-1850 kan vi se hur litteraturförmedlingen tar form. I Frankrike fanns redan de grundläggande strukturerna, nämligen bokförlag, bokhandel, bibliotek, tidskrifter och en läsande allmänhet, som under denna tid ökade. Och i Sverige fanns en litteratur att förmedla.

Kontaktsituationerna:

De privata initiativen: Från svensk sida Ehrenströms litteraturöversikt som liksom Hagbergs blev utan större effekt. Från fransk sida Ampères improviserade och lyckade pionjärinsats och Du Pugets framgångsrika pionjäröversättningar. Som katalysator verkar också Globeartikeln från en engelsk tidskrift via tysk impuls och bremerföljetongen i *le Correspondant* via tysk översättning. Ampères och Marmiers väg till Sverige gick förövrigt också via Tyskland.

Det Statliga initiativet: Franska staten sände ut Gaimardexpeditionen med Marmier, vars kontakt med svensk litteratur var grundlig och långvarig.

Förmedlingen:

Vi har sett, att initiativen och insatserna, när det gällde att förmedla svensk litteratur till och i Frankrike nästan uteslutande kom från fransk sida. Globeartikeln visar, att svensk litteratur ansågs som en likvärdig europeisk litteratur. Sedan blev den nordisk - och *le Nord* är då såväl engelsk, tysk som skandinavisk - och till slut nationell. Intresset för det nordiska och det nationella är en del av fransk romantik. Och det svenskt nationella framställdes av Marmier som något uppbyggligt. Detta övertog sedan Du Puget bl.a., när hon lanserade svensk litteratur, som en för medelklassens läsare bättre lektyr än den i hennes ögon dekadenta, samhällskritiska, samtida franska litteraturen.

Okungheten om svensk litteratur och Sverige var nog en av anledningarna till att förmedlingen fram till 1838 nästan uteslutande var förmedling av metalitteratur. De talrika artiklarna i tidskrifterna handlar om Sverige och svensk litteratur med ett fåtal dikter som illustration, och de tidskrifter det rör sig om vände sig till en intellektuell läsekrets. Den förmedlingsformen är också ekonomiskt mindre riskabel och Ampères och Marmiers bidrag kommer som vi sett ut först i tidskrifter sedan i bokform.

Okungheten om Sverige och dess litteratur var nog också anledningen till sammanställningen reseskildring/litteraturöversikt. Man upptäckte litteraturen

resande och i Mme de Staëls efterföljd presenterade man litteraturen i dess naturliga ram som ett uttryck för det sant nationella, som var ett viktigt bedömningskriterium. Litteraturhistorieskrivningen hade ju inte heller vid den tiden fått fastare strukturer, något som avspeglar sig i Ehrenströms översikt och i den vetenskapliga delen av Ampères bok.

Denna inledande förmedling av metalitteratur får ses som en introduktionsperiod, som slutar omkring 1840, då förmedlingen av skönlitteratur i bokform börjar.

I vår tid skulle det nog vara svårt att sälja böcker under mottot nationell och dygdig. Det finns under den senare perioden också klart utkristalliserade genrer som reseskildringar, vetenskapliga verk och skönlitteratur. Och informationen om ett land sker ju nu via filmer, egna resor, dagspress, TV och broschyrer.

Metalitteraturen kommer alltså idag genom andra kanaler och skönlitteratur bedöms efter andra kriterier, antingen rent kommersiella, dvs att boken skall vara underhållande och passa många och/eller efter litterära kriterier som intellektuellt berikande och välskriven. Strindberg till exempel översatts säkert inte i sin egenskap av nationalhelgon. Då skulle Tegnér översättas, vilket just inte sker.

Översättningar av skönlitteratur är alltså idag mindre beroende av metalitteratur. Det är idag översättningarna av skönlitteratur som dominerar och att de är så många beror naturligtvis på den sociala och tekniska utvecklingen, som gjort att de grundläggande strukturerna utvecklats och att det som var kruxet på 1800-talet, nämligen kontaktsituationen är problemfri. Det statliga initiativet, det ekonomiskt starkaste har vidareutvecklats och nu också från svensk sida med sedan 1971 ett kulturhus i Paris, med Svenska institutet som skickar ut löpande information och böcker, som förmedlar gästföreläsare, tar emot kulturhungerande fransmän i Sverige, ordnar feriekurser, skickar ut lektorer och från fransk statlig sida undervisning i svenska vid 7 universitet och bilaterala stipendier i samarbete med Sverige.

De flesta av litteraturförmedlingens aspekter -utom de tekniska och kommersiella- finns i miniatyr på en skandinavisk institution med professorn dels som litteraturförmedlare, dels som koordinators av de olika aspekterna av litteraturförmedling.

Jag vet inte om Alex Bolckmans som Ampère i sin ungdom hux flux åkte till Skandinavien efter att under sömnlösa nätter ha legat och grubblat på Niebelungens samband med skandinaviska traditioner, man jag vet att han under

större delen av sitt liv verkat som litteraturförmedlare i olika aspekter och strukturer och att kontaktsituationen har varit god och förmedlingen positiv.

LITTERATUR

AMPERE J-J

- 1832 'Stockholm et Uppsal', *Revue de Paris*, b. 36
1833 *Littérature et voyages* (Paris 1833; Bryssel 1834)

BREMER F.

- 1844-45 *Les Voisins i le Correspondant*, traduit de l'allemand, Paris, b. 7-9
1846-47 *Les chez soi ou les Peines et les plaisirs de la Famille*, traduit de l'allemand i le *Correspondant*, Paris, b. 13, 14, 17

EHRENSTRÖM M

- 1826 *Notice sur la littérature et les beaux-arts en Suède*, Stockholm

GALERIE

- 1848 *Galerie des contemporains illustres* (par un homme de rien) Bruxelles b. II

GLOBE

- 1827 'Suède littéraire' (Extrait du Foreign Quarterly Review), *le Globe*, Paris 1827 b. V, nr. 91, 96, 99.
1827-8 'Suède. Poésies suédoises', *le Globe* b. VI:3, VI:7, 1827, b.VI: 43, 1828.

HAGBERG C.A.

- 1836 'De la littérature en Suède', *le Journal de l'Institut historique*, b. IV

MARMIER X

- 1837 'Poètes du Nord. Tegnér', *Revue des Deux Mondes*, 1837 b 12
1838a 'Poètes suédois au dix-huitième siècle', *Revue de Paris*, 1838 b. 55
1838b 'De l'état de la littérature en Suède avant le XVIème siècle', *Revue des Deux Mondes*, 1838, b. XIV
1839a 'Poètes suédois des seizième et dix-septième siècles', *Revue de Paris*, 1839 b. I
1839b 'Poètes suédois de l'école nouvelle', *Revue de Paris*, 1839 b. 3.
1839c 'Poètes et romanciers du Nord', *Revue des Deux Mondes*, 1839 b. 19
1839d *Histoire de la littérature en Danemark et en Suède*, Paris
1840 *Lettres du Nord* (Paris 1840, Bryssel 1841)
1841 'De la poésie populaire', *Revue de Paris*, 1841 b. 36
1842 *Chants populaires du Nord. Islande, Danemark, Suède, Norvège, Feroë, Finlande*, Paris
1844-47 *Relation du voyage* 2 vol., i Gaimard P., *Voyages de la commission scientifique du Nord en Scandinavie, en Laponie au Spitzberg et aux Feroë pendant les années 1838, 1839 et 1840 sur la corvette la Recherche*, Paris 1843-1855.
1849 *Littérature scandinave*, i Gaimard P., *Voyages de la commission scientifique du Nord en Scandinavie, en Laponie au Spitzberg et aux Feroë pendant les années 1838, 1839 et 1840 sur la corvette la Recherche*, Paris 1843-1855.

SVENSKT

- 1970 *Svenskt litteraturllexikon*, Lund

TEGNER E

1838-46 *Oeuvres d'Isaïe Tegnér*. Trad. par R. du Puget, Paris

VERHAEGEN SOMMER B.

1974 *Du "Viking" à Strindberg. La littérature suédoise en France entre 1827-1876*. diss. Gent

1987 'Mottagandet av Frederika Bremer i Frankrike fram till 1876', i *Frederika Bremer ute och hemma* (red. B. Holm), Uppsala, s. 115-126

WILLERS U

1949 *Xavier Marmier och Sverige*, Stockholm 1949.

Otryckta källor

Bibliothèque Sainte-Geneviève, Section Finno Scandinave, Paris. Manuscrits de X. Marmier nr 3898, 3994

För översättningarna hänvisar jag till:

Afzelius N: *Liste des publications françaises relatives à la Suède*, Uppsala 1930

Suecana Extranea 1963-1986, Kungliga Biblioteket, Sthlm

NB. Hänvisningarna i texten är till Brysselutgåvan av Ampères *Littérature et voyages*.